
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

Димитър КЕНАНОВ

ЗА СМЕСЕНИТЕ РЕДАКЦИИ ОТ СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА КНИГАТА „ЛЕСТВИЦА“

*В памет на
Татяна Николаевна Копрева*

В работе “О смешанных редакциях староболгарского перевода Лествицы” приведены текстологические наблюдения и определенные выводы о смешанных редакциях Лествицы в староболгарском переводе, о чем свидетельствуют рукописи БРАН.43, Деч.71, РНБ.Ф.1.472 и совпадающая с ней рукопись НБКМ.675. Есть основание предполагать, что не только редактированный старый перевод (РСП) можно отнести к первой четверти /или первой половине XIV века, но и новый болгарский перевод-редакция (НБП) был в процессе разработки или был выполнен в тот же временной период. Верхняя граница появления НБП – до 1371 г., когда в Тырноград возвращается будущий патриарх св. Евфимий Тырновский. Тогда не только возглавляет, но и решительно утверждает нормативное языково-правописное и стилистическое „исправление божественных книг духовных“, тем самым он выступает против неумеренного смешивания редакций. В этом контексте митрополит Киприан неслучайно в 1378 г. переписывает НБП, господствовавший в XV–XVII вв. в рукописной и старопечатной продукции народов целой православно-славяноязычной общности.

Сигурно в книгописната традиция на православната славянска общност се наброяват стотици преписи от старобългарския превод на „Небесна Лествица“ от препод. Йоан Лествичник – стар преславски превод (СПП) – X век¹, редактиран стар превод (РСП) от светогорския stareц Йоан и/или монах Марко (XIV век) и нов български превод (НБП)

или основна преработка². Завършен вероятно преди 1371 г., завещан от книжовния кръг на св. Евтимий, патриарх Търновски и митрополит Киприан, новият български превод през XV–XVII в. се преписва, чете и изучава навсякъде в многобройните славяноезични православни манастири – „на запад от Илирика и на север – до Океана” (по израз на Григорий Цамблак). Ведно с прибавени тълкувания текстът е подготвен за печат и публикуван през 1647 г. в Москва. Редактираният стар превод и старият преславски превод също са били четени и следи от техния прочит се открояват в състава на придружаващите предговорни статии, в текстологията на житието за синайския наставник и неговите поучения³. Сега към тези наблюдения прибавяме обзор на 2 ръкописа от XIV век с интересни редакционни смесвания.

* * *

1. Библиотека на Руската академия на науките (БРАН) – Санкт Петербург, 34.7.1, Лествица, пергам., едро уставно писмо, XIV в. (първа половина), 298 листа⁴.

Върху залепения на дървената обложка лист се чете молитва преди четене/слушане с ремарки в началото и след завършека на прошението за вдъхване на прозрение и просветление, сърдечно съпреживяване и осмисляне на словото Божие:

+ БГДА ХОЩЕШИ ПОЧЕСТИ ИЛИ ЧТ҃УЩАГО ПОСЛУШАТИ ПОМОЛИ^Ѡ ПРѢ Б҃҃ Г҃Л҃А. Г҃И ИСѢ Х҃Е ОУТВЕРЗИ ОУШИ СР҃ЦА МОЕ^Ѡ ИЖЕ СЛЫШАТИ МИ СЛОВО ТВОЕ^Ѡ И РАЗУМѢТИ ИИ ТВОРИТИ ВОЛЮ ТВОЮ ИАКО ПРЕСЕЛНИКЪ АЗЪ ИСМЬ ОУ ТЕБЕ НА ЗЕМЛИ (Пс.38:13). Г҃И НЕ СКР҃ЯИ ОУТ МЕНЕ ЗАПОВѢИ ТВОИ. ПО ОУТКР҃ЯИ ВОЧИ МОИ. ОУВИДѢТИ ЧЛ҃ОКА ТВОЯ ОУТ ЗАКОНА ТВОЕГО. НА ТА БО ОУПОВАЮ БѢ МОИ. ДА ТЫ МИ ПРОСВѢТИШИ СР҃ЦЕ МОЕ^Ѡ.

ИИ МОЛЮ ТА БРАТЕ МОИ ТАКО ВСЕГДА МОЛИ СЯ БГОВИ, ИАКО ДА ПРОСВѢТИТЬ ОУМЪ И ВЪЗВѢСТИТЬ СИЛУ СЛОВА ТВОЕГО.

Ръкописът на „Лествицата” следва да бъде отнесен към стария преславски превод (СПП), ако съдим по езиковия облик и състава на „предговорните” текстове⁶. Те са наредени след наслова **Климаксъ сирѣчь Дѣйствица бж҃твѣнаго възхода имоуши степенъ л̄**:

1. Първо предисловие (без заглавие). *Начало*: **Въ книгы животноыа на небѣхъ написаютъ имена своихъ. иже текутъ изащеномъ течениемъ постынымъ**⁷ **сиа книгы показаютъ явѣ поуть...** (л.1б).

Край (л.2а):...**Взидѣмъ единодушньо. и вѣрно молю вы. оумнымъ неб҃нымъ течениемъ. симъ. на възходѣ иже первымъ степенемъ оучити ны явѣ и добрѣ зѣло** ∴

2. Оглавление. **О** главахъ дѣтельныхъ⁸ ꙗже соуть въ книгахъ/ъ/ сихъ. *Начало:* а̄. **О** исхоженѣи, и вѣгани⁹ мира. в̄. о смѣренотворимаго вестра̄ ѿа. г̄. о бопутьнаго страньства ... (л. 2а).

Край (л. 3а): ... **О** любви, в нем же и оупование вѣрѣ. и о свѣтлости и бословья множество.

3. Второ предисловие (без заглавие). *Начало:* **Р**асмотри же се. Помысли изащено. ꙗко чисменемъ намъ по плъти **Х** вомъ възрастомъ въсхожение стажати. въ тридесати бо лѣтъ/ъ/ его кончинъ. въ тридесати бо степенъ. намъ образно¹⁰ созда лѣствицю. въ **Г** не достигше лѣто ... (л. 3а).

Край (л. 3а): ... **И**ты же добрѣ мнимъ преמודраго сего сказати¹¹ житие, его же видаше троды, да не не вѣроуемъ вѣщемъ ∴

4. Житие на св. Йоан Лествичник: **Д**анила мниха раиньскаго о житии прѣнаго оца **И**оана игоумена¹² стъпа горы Синаискъпа. нарицаемаго **С**холастика. соущаго въ стъти по истинѣ. г̄ ѿ блг̄ви оц̄/ѣ/ *Начало:* **Б**же кый приживъти крѣпкаго. и въспитавъти. прѣдъ натръжненемъ его. да сице рекоу. достоинъи слышаниа градъ ... (л. 3б).

Край (л. 9а): ... **С**ъ горы къ намъ новъти¹³ съ б̄говидецъ Синаискъти. мгыслью с/ъ/шедъ. показа намъ и тѣ б̄писанъа своа¹⁴ скрижали. в/ъ/ нѣоудоу оубо дѣльнаа. оутрѣ оудоу же разумнаа. имѣюща оутвержениа и глаща се ∴

5. Послание на св. Йоан Лествичник, което е отговор на липсващо тук писмо от Йоан Раитски¹⁵. Без заглавие. *Начало:* **И**сѡанъ къ **И**сѡану радовати с̄а. **П**риахъ же лѣпо. ч̄ томоу твоемоу и безвредному житию. и ч̄ томоу и смѣреном̄ ти срдцю . еже к/ъ/ намъ оубогымъ и нишимъ при доброволении посла. ч̄ тоноу свое сложение паче// же заповѣдание и вѣше нашаа крѣпости повелѣное ... (л. 9а-б)¹⁶.

Край: .. **Н**о приносящаго приемъла, вдовьное помысла прѣдложенье. не по множеству даровномоу и тродовьномоу, но множеству прѣдъложения мьзды отдаваеъ отдаеъ **В**лака всѣхъ/ъ/ (л. 11а)

На л. 11а над наслова на слово 1 е изписан текст (**П**рѣдъсловие слова, емоу же има скрижали **Д**х̄овны), който вероятно е указание, че при изготвянето на преписа или използвания извод се възпроизвежда заглавие на третото предисловие¹⁷, което се появява едва в НБП. Извънредно интересно е в тази насока да се подчертае, че тук, по-горе, в преписа по стария преславски превод на Данииловото житие за новия боговидец Йоан, има добавки и те недвусмислено водят към РСРП и НБП на агиографското четиво, което по авторитет споделя славата на самата книга „Лествица“¹⁸. Изглежда ръкописът и/или използваният из-

вод е изготвен от книгописец, който е разполагал с РСП и НБП на житието и „Лествицата” и оттам е заел напр. славии за величалното въвеждане на св. ап. Павел и неговото прочуто прозрително изречение за живота на светиите в премирните небесни селения (Фил.3:20): **Свѣтлыи оучитель славии аплѣ Павелъ сдѣ нѣкако вписа. Ихъ же житие на нѣсѣхъ естъ** (л.3б). Срв. НБП по Рилската Лествица от XIV в. (3/10): **Велегласный зчитель славии здѣ нѣкако въпиетъ/ъ/, ихъ же житие на нѣсѣ естъ** (л.5б); РСП – Погод. 1054, XIV в.): **Великый апсавъ Павелъ зде нѣкако въпиетъ...** (л. 3а); СПП-РГБ.10: **Свѣтелъ оучитель Павелъ аплѣ. Здѣ нѣкако вписа. ихъ же житие на нѣсѣхъ естъ** (л. 3б). В СПП по РГБ.10 липсва: **И невидимаго. добротоу гавѣ вида** (л.3б). Срв РСП: **И невидимаго добротож** (κόλλη) **видѣвъ** (л.3а); НБП: **И невидимаго добротож зра** (л.5б).

В Оглавлението първото слово правилно е названо: **О исхоженъи**. и **вѣгани мира**, а вътре, непосредствено преди изложението, то е озаглавено: **О въздержанъи**. Заклучителната сентенция към поучението повтаря не СПП, а друг редакционен облик – на РСП: **Степѣ .а. въстѣпивъи да са не възвратитъ назадъ** (л.21а). Срв.: РСП: **Степень** (βαθμίς) **пръвъи.въстѣпивъи, да са не възвратитъ назадъ** (Погод.1054, л.16б); СПП по РГБ.10 (л.10а): **Перъвъи въсходъ** (ἀναβάσις). **въсходъи да са не обрати/тъ/ въсп/а/тъ/.**

При второто слово е пропуснато заглавието, но то лесно може да се предположи: **О вестрастии**. След отхвърлянето на суетния мирски живот от монаха се очаква да се освободи и от привързаността (**пристрастие/ простиаθείας**), към светските ценности, задължения, вещи или удоволствия, обобщени в началните разсъждения:

Иже истинною Г^а възлюбилъ.

иже истинною боудущаго цр^тва полоучити в зискалъ.

иже истинною болѣзнь о своихъ грѣсѣхъ имѣлъ.

иже истинною памать мѣчению приобрѣлъ соуда вѣчнаго.

иже истинною страхъ о своемъ исходѣ вземъ¹⁹.

оуже не любить /мира/²⁰.

оуже не печеть са или поскорбитъ.

ни о притажени. ни о имени.

ни о сердоболи. ни о славѣ житинистѣи.

ни о дрозѣхъ. ни о братъи.

ни о чель же земнѣмь спроста (л.21а).

Вместо второ минало деятелно причастие (окончание на -лъ, всъщност перфект с изпуснат спомагателен глагол **есть** в 3-о лице), в

СПП по РГБ.10 се изписва първо минало деятелно причастие (окончание на -въ): **възлюбивъ, възыскавъ, имѣвъ** (ἔσχηκός); виждат се и други разночетения: **Гѣ Бѣ** (РГБ.10, л.10а) вм. **Гѣ** (БРАН.34), **памѣть о мѣкахъ стѣжавъ** (РГБ.10) вм. **памѣть мѣнению приобрѣлъ** (БРАН.34); **о исходѣ своемъ въсприемъ** (РГБ.10) вм. **о своемъ исходѣ вземъ** (БРАН.34); **к тому не любить мира** (РГБ.10) вм. **оуже не любить** (БРАН.34); **ни родители** (РГБ.10) вм. **ни о сѣрдоболи** (БРАН.34); **по-нататкъ добродѣтельства** (РГБ.10, л.11б) вм. **добровольства** (БРАН.34, л.23а).

Неочаквано чрез БРАН.43 пряко се проявява и утвърждава производната история на малко известната подборка **Изборъ избранъ ѿ книгъ Иоанна Дѣственика**. Открит и подготвен за печат от незабравимата Татяна Н. Копреева²¹, *този текст не е преведен от гръцки език, а е съставен по готовия стар преславски превод (СПП) на книгата „Лествица” и възпроизвежда изцяло текстологическите особености на СПП в Петербургската „Лествица” от БРАН*. Прочее, нашето заключение не е ново – то е промислено от прозорливата Т.Н. Копреева, която споделя забелязания от М.Н. Сперански антологичен принцип: „В отдельных случаях „изборам” предшествовали переводы целых сочинений. Так, М.Н. Сперанский, рассматривая процесс создания выборок из Премудрости Иисуса Сираха, вошедших в состав Изборника 1076 г., приходит к выводу, что им предшествовал полный перевод текста. К тому же выводу приходим и мы при сопоставлении „Избора” из Погодинского сборника²² с первым болгарским переводом сочинений Иоанна Лествичника. Несмотря на отдельные языковые поновления <...>, обусловленные тем, что „избор” переписывался и обновлялся в языковом отношении русскими книжниками очевидно в течении длительного периода времени, текст „Избора” чрезвычайно близок к тексту древнеболгарского перевода как в лексике, так и в синтаксисе”²³.

Подбраните места, заети от второ слово в **Изборъ избранъ**..., тръгват с началната фраза, съставена от елови причастия, там присъства и думата **сѣрдоболи** – извън контекста на „Избора” и Петербургската „Лествица” тя не е срещана в познатите ни лествични преписи и редакции:

Иже истинною гѣ възлюбилъ.

иж/е/ истинною боудущаго црѣства полочити взыскалъ.

иж/е/ истинною болѣзнь о своихъ грѣсѣхъ имы.

иж/е/ истинною памѣтъ моченѣя приобрѣлъ и соуда вѣчнаго/о/

иж/е/ истинною страхъ о своемъ исходѣ вземъ

уже не любитъ мира.

УЖЕ НЕ ПЕЧЕТ СѦ ИЛИ ПОСКОРБИТ⁵.

НИ О ИМѢНИ. НИ О ПРИТѢЖЕНИ.

НИ БО О СЕРДОБОЛ^И. НИ О СЛ/А/ВѢ ЖИТЕИСТѢИ.

НИ О ДРОУЗѢХЪ. НИ О БРАТ^И/И. НИ О ЧЕМ⁵ ЖЕ ЗЕМНѢМ⁵ СПРОСТА²⁴.

Разлики са подчертани, те са обясними (напр. несъмнено е, че в БРАН.34 думата **мира** е пропусната по невнимание на преписвача), вижда се и едно словоредно разместване: **ни о притажани. ни о имени** (БРАН.34).

Изписваме и останалите групирани извлечения в „Изборъ избрань...“ от второто слово, както са представени в източника – „еловия“ стар преславски превод на „Лествицата“ по БРАН.34:

Л.22б-23а (61): **Въспытати ка//ко иже в мироу ходаше²⁵. и бдѣньи. и алчбамн²⁶. и тroudы и страдањи томаше сѦ, въ чернечское житие акы въ искушение и тризнице от члкъ приходаше. прѣжнаго въздержаниа ихъ прелестнаго и творимаго оуже не держать.**

(62): **Видѣхъ многы и различны садъ добровольства, от мирскыхъ въсажденъ. и акы от поточныа тинъ от славолюбья напааемы. и от прельшаныа окопаемы²⁷, и от хвалъ нагнааемыи прѣсажены оубо на землю поустоу неходьноу мирскымъ и безводноу от славолюбныа и гноусныа водъ. въ скорѣ /исъхоша/. не бо рачать воднии садове на жестокыхъ и безводныхъ искусѣхъ ражати. <...>**

Л.23б: (63) **Видѣхъ бо многы²⁸ в/ъ/ мироу печальми и скорбми и бдѣниемъ телеснымъ. своего телесе бѣшениа избѣжавше. въ беспечалие же все. въ чернечское житие пришедше. таковии окаианѣ от телеснаго пошестыа оускверниша сѦ. (64) **Внимаимъ собѣ. еда како оузкымъ и печальнымъ путемъ глше грасти. пространныи держаще заблудихомъ²⁹.****

(65) **Оузкыи поуть да ти³⁰ явить. печаль чрѣвнаа. стоание обношьное. мѣра водьнаа. хлѣба скоудость. бещестыа очищения питие. хоухание. насмисания. нароуганиа. отрѣза- // Л. 24а: **ни воль твоихъ³¹. обранениа. терпѣныа. прѣобидѣныа. бескоюаниа. хулени и ноужа. бесправдоуемоу терпѣти крѣп/цѣ. оглаемоу не гнѣвати сѦ. оуничжаемоу не кроучинити сѦ. осыжаемоу смѣрати сѦ. (66) **Блжнии иже поутемъ предиреченыхъ воинствии градоуще. яко тѣхъ есть цр^тво нб^ное (Мт. 5:3-12). (67) **Никто же въ нб^ныи // невѣстникъ вънець носѦ видеть. аще не первого и втораго и третяго отвержения створивъ. рекоу же еже всѣхъ въшии члвѣчскыхъ /и/ оужикъ. и отрѣзание своеа вола. и третье отвержения любосластнаго³². въслѣдоущаго послушанию. <...>********

Л.24 б: (68) **Бгда бѣси по отверженьи къ оужикамъ нашимъ памятыо и братыи бѣси срѣце наше съгрѣють. тогда мы млтвою на ты вооружимъ/**

са. и вѣчнаго огна паміацью сами са ражъжемъ. да того паматью безъврѣменьныи срѣцю огнь погасимъ.<...> (69) блико же оуныхъ о телесныхъ желаныхъ и питань безоумнѣ прилежатъ и къ инокихъ житью приступити хотатъ. всѣмъ оу тръзвѣніемъ и вниманиемъ сами са да искусатъ. и препратъ. всакого питанья. и оукавѣства оукланати са. еда како бѹдетъ тѣмъ послѣдняя горше первыхъ (Мт.12:45).

С диалектните форми **собѣ**, **тобѣ** (те се срещат и в РГБ.10) Петербургската „Лествица” ни насочва към Великото княжество Литовско, откъдето сигурно е дошъл ръкописът. Подобен препис е бил четен в Супрасълския манастир, ако съдим по филологическите разночетения, оставени от книгописеца на Киприанова по строеж „Лествица”, отразяваща НБП. При преписването книжовникът е разполагал с „еловия” СПП и оттам е заемал и заменял отделни белязани думи в текста, а изместените форми е поставял за варианти с отметки встрани като бележки (глоси). Ето откъс, който съответствува по съдържание на извлечение 62 от „Изборъ избранъ...”: **Видѣхъ многы и различны сады// добровольства (встр. добродѣтели), шт сѣщихъ/ въ мирѣ насаждаемы. и яко шт поточныа тины шт тшеславя нападемы. и шт явленѣства окоповаемы и шт похвалы нагноеваемы и пресаждены оубо на землю пѣстоу. и непреходнѣ мирьскими и безводнѣ шт славолюбныа (встрани: тшеславныа) и гносныа воды. въ скорѣ исъхоша. не бо могутъ водни садове на жестокыхъ/ и безводныхъ/ мѣстехъ/ плодоносити³³. Изместените словоформи от НБП са **добродѣтели**, **тшеславныа** (в случая те съвпадат и с РСП). Срещу тях стоят съответно: **добровольства**, **славолюбныа** по СПП, откъдето, без да е отбелязано, е заето и наречието **въ скорѣ** (В РСП и НБП се чете: **лбиѣ**). Многобройни, явни и скрити замени супрасълският книжовник е разпръснал по цялата „Лествица” и те са знак за силно филологическо любопитство, за критически подход в старанието да се намерят възможно най-точните изрази, засвидетелствани от всички известни му старобългарски преводи-редакции.**

*Изключителна по значение е текстологическата стойност на Петербургската „Лествица” със своята „елова”³⁴ разновидност на стария преславски превод – без нея трудно биха се разкрили „тайните” в редакторския почерк на Супрасълския любослов и книгописец, а също не било възможно да се проясни изчерпателно производната история на **Изборъ избранъ шт книгъ Иоанна Дѣствечника**.*

* * *

2. Руска национална библиотека (РНБ) – Санкт Петербург, F.I.472, Лествица, XIV век (втор. четв.), едър търновски литургически устав, 10³⁵, заставката по стил и първите няколко реда са много близки до почерка на инок Лаврентий, съставил Иван-Александровия сборник от 1348 г. в РНБ (F.I.376) и писал основната част на “Лествица” по РСП в НРБ, сб. на М. П. Погодин, № 1054, XIV в.

Л. 1а: 1. Житие на Йоан Лествичник: **Житіе въ кратцѣ оца Іоанна игоумена стѣж горы Синаискыѣ. нарицаемаго (=СПП, РСП) сѣхлостика, въ стѣх по истинѣ. Начало:** бже кто приживѣи сего крѣпѣкаго. и въспитавѣи. предѣ оуправленіемъ его. да сице рекѣ. достойныи слышаниа градѣ. его же зѣло оухъщренѣ и зѣло испытанѣ повѣдати не могѣ. а еже нинѣ имѣѣи. и ѿ вѣчныхъ пища питѣѣ прѣчюднаго, съпроста не вѣдѣ. естѣ бо и сѣ нинѣ въ тѣмъ, ѿ немъ же велегласныи оучитель слави, зѣ нѣкако въпиж, ихъ же житие на нѣсѣхъ естѣ (Фил.3:20). Без причастието нарицаемаго (СПП, РСП, в НБП: нареченаго) заглавието отразява НБП в първата му част и не възпроизвежда следващата част с името на автора инок Даниил.

Житийният текст е по СПП, но с много видоизменения: **оуправленіемъ** вм. **натрыжненьмъ** (ἄθλον), от РСП са взети **кто** (в СПП: **кѣи**), **сего**, от НБП: **велегласныи оучитель слави, зѣ нѣкако въпиж** (така е и в БРАН.43, вж. по-горе). Текстологическото „разноцветие” продължава и нататък в житието, което тук е в непълнен обем и приключва до епизода със заспиването на Йоановия ученик Моисей подъ великимъ каменемъ: **...ѿ еже пеши са ни ѿ чьсомъ же своимъ рабомъ Гѣ вела, варѣеть по обычаю. Сѣщѣдѣво великомоу въ клѣти; и въ себѣ скръ.. (=скръбѣщоу³⁶)** (л. 3б).

2. Послание на Йоан Райтски. Писмото липсва в СПП и тук е заето, с някои отлики, от РСП, представен напр. в Теодосиевата „Лествица” от 1364 г., Рилски манастир, 3/11(л.7а-8а). Текстът е без начало³⁷, л.4а: **... И рекѣтъ тебѣ; сего ради оубо іако ѿбщемоу ѿцѣ, старѣишомѣ же паче въсѣхъ въ въздрѣжани же и ѿстроуми. и оучителю израдноу, нашимъ симъ писаніемъ...**

Край (л.4б): **Икоже лествица** (Пог. 1054, л. 8б, Рил.3/11: **нѣкѣа**) **оутвърждена** даже до **нѣнѣихъ дѣри възводащѣихъ оутрѣднѣихъ, безѣ/врѣда** и непоколѣбно **мимоходащи невъзбранно доухы лоукавьствѣи, и миродрѣжителѣ тѣмѣи и кназда аерьныѣ** (Пог. 1054, Деч.41: **въздѣоушныѣ**, така и в НБП). **ѿще бѣ Іаковъ ѿвѣщамъ пастырь сѣи. таковѣ страшно/ѣ/ видѣніе на лѣствици оузрѣ, колми паче иже словеснымъ ѿвѣщамъ,**

прѣдстателъ, не видѣне тѣкмо, нѣ и дѣломъ и истиною. нехъстенъ въсходѣ къ Боу въсѣмъ покажетъ. Здравьствоуи ѿ ГИ чьстныи ѿче.

3. Послание-отговор на св. Йоан Лествичник (по СПП). Л.46-5а: **Иоаннъ, Иоаннови радовати са** (Преди приветствието в Деч.71, л.7б: **ѿца Иоана игѣмена Синаискаго. послание.ѿцоу Иоанноу игѣменоу Ралеьскомоу инокомъ.** :~ *Начало: Приахъ еже е/сть/ лѣпо, чистомѣ твое-//моу и безвѣдномоу житиоу и стѣмоу и смѣреномоу ти срѣцоу. еже къ намъ оубогымъ и нищимъ при доброволени, посла чьстное свое изволение. паче же заповѣдание и выше нашеа крѣпости повелѣние...*

Край (л.6а-б): ...Нѣ при//носашаго приемаа, въдоволие³⁸ прѣдложение.не по³⁹ множьствоу даровномоу и трудоувномоу, нѣ топлотож⁴⁰ прѣдѣложения бѣ⁴¹ мѣзды ѿтдаваетъ⁴². Конецъ Прологоу.

Следва първо слово със заглавен текст, който е по-подробен от БРАН.43, но съвпада с него по наличието на концепта **въздражани** (**Слово ѿ въздражани**), а също и с другите особености – изложението е по СПП, а заключителната сентенция е по РСП: **Степень прѣвыи, въстѣпивии да са не възвратитъ назадъ** (л. 7б). Поради липсващи страници второто слово **О безьстрасти** е незавършено. Преписът отразява последователно РСП и само няколко разночетения са по СПП (**грѣсѣхъ, боли, назадъ**).

Направените дотук текстологически наблюдения са достатъчни за определени изводи около смесените редакции в старобългарския превод на книгата „Лествица”, за които свидетелстват БРАН.43 и Деч.71, F.I.472, НБКМ.675. Тези ръкописи дават основание да се предполага, че не само редактираният стар превод (РСП) може да се свърже с първата четвърт /или първата половина на XIV век/, но и новият български превод-редакция (НБП) е бил в процес на разработка /или е бил изготвен/ през този времеви период. Горната граница за поява на НБП е преди 1371 г., когато в Търновград се завръща бъдещият патриарх св. Евтимий Търновски. С авторитета си той сигурно налага новия превод-редакция на божествената книга „Лествица”, като става съпричастен на окончателната стилистическа обработка (първосветителят цитира само НБП в „Житие на св. Йоан/Иван Рилски”, послание до мних Киприан в Атон и др.). Патриарх Евтимий не само оглавява, но решително задълбочава нормативното езиково-правописно и стилово „изправление на божествените книги духовни” и така по този начин той се обявява срещу крайното смесване на редакциите, които намираме в „Лествици” от типа на Деч.71, F.I.472 и съвпадащия с нея ръкопис НБКМ.675. В този контекст през 1387 г. не случайно митрополит Киприан преписва новия превод-редакция, който през XV–XVII век има пълна власт в ръкописната и

старопечатната продукция на народите от цялата православна славяноезична общност.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж.: **Мострова, Т.** За преславската основа на най-ранния превод на Лествицата. – В: Хиляда и осемдесет години от смъртта на св. Наум Охридски, БАН. С., 1983, 204–213; **Попова, Т.Г.** К вопросу о количестве славянских рукописей Лествицы Иоанна Синайского (XII–XVII вв.). – Археографски прилози, кн. 29–30, Београд, 2007–2008, 7–34.

² Вж. **Мострова, Т.** Към въпроса за Лествицата в славянската ръкописна традиция. – *Palaeobulgarica/Старобългаристика*, 1991, № 3, с. 72.

³ Вж. **Кенанов, Д.** Митрополит Киприан и новият Евтимиев превод на „Лествицата“. – В: Киприанови четения, УИ, Велико Търново, 2008, 165–190. Разширен вариант на тази статия и други студии вж. страницата на НИЦ „Търновска книжовна школа“ от сайта на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“: <http://www.uni-vt.bg/1/?zid=146&lid=1> **Кенанов, Д.** Герман Тулупов и „Лествица Тълковна“. – В: Славистични проучвания, УИ, Велико Търново, 2008, 91–113. **Кенанов, Д.** Герман Тулупов и старобългарската книжовна традиция. Житие на св. Йоан Лествичник. – В: *Доброє слово дати*. Славистични изследвания, посветени на 65-годишния юбилей на доц. д-р Лиля Мончева, УИ, Шумен, 2009, 43–57.

⁴ Вж.: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в., вып.1, Изд. „ИНДРИК“. М., 2002, 525–526.

⁵ За пълния текст на молитвата по преписи от XI в. Вж. **Спасова, М.** “Поучения за неделите на Великия пост” (Зогр. № 134) и проблемът за формирането на хомилиар II в славянската книжовна практика. – В: Българска филологическа медиевистика. Научни изследвания в чест на проф. дфн Иван Харалампиев. В. Търново, 2006, 401–406.

⁶ Вж.: Российская государственная библиотека (РГБ) – Москва, ф.304.1, №10, Лествица по СПП, устав, 1334 г., л.1 б-6 б; **Кенанов, Д.** Митрополит Киприан ..., 168–169.

⁷ В РГБ.10: пътнымъ

⁸ В РГБ.10 липсва: **О главахъ. се же естъ въ книгахъ сихъ.**

⁹ В ръкописа: **БѢГАГАНИ.**

¹⁰ В РГБ.10: **сообразно.** Липсва **намъ.**

¹¹ В РГБ.10: **въписати.**

¹² В РГБ.10 липсва.

¹³ В ръкописа: **новоѣи.**

¹⁴ В РГБ.10 липсва.

¹⁵ В РГБ.10 има наслов: **Скрижали дѣвныѣ**. Отсъствието на писмото от Йоан Райтски е особеност на гръцкия извод, върху който се гради СПП. Срв.: „Послания Иоанна Раифского нет и в старейшей греческой рукописи, датированной 24 мая 6407/[899] г. – ГИМ, Синодальное греческое собрание, № 145”. **Крумлинг, А.** Славянский перевод Лествицы. – В: СБО РГБ, т. 222–83–42, 5–49. По Интернет издание.

¹⁶ Публикация на текста по препис от XII век вж. **Попова, Т. Г.** Послание Иоанна Синайского Иоанну Раифскому (по списку «Лествицы» XII в.). – ТОДРЛ, т. 56, С.-Пб., 2004, 425–427.

¹⁷ **Кенанов, Д.** Митрополит Киприан ..., с. 174.

¹⁸ Сред 30 познати ни „Лествици” от Соловецкия манастир се намира ръкопис № 278/298, отразяващ НБП. В началната фраза на Данииловото житие за св. Йоан Лествичник от РСП са заети добавките **божествѣнаго** и **постнаго**, а непосредствено след заглавието се изписва и изрича молитвено прошение: **Мѣтвѣми стѣаго ѡца Данила Гѣ Іу Хѣ Бѣ нѣшь помилуѣи насѣ**. РНБ – Санкт Петербург, Солов. 278/298, Лествица, полууст., 4о, XV–XVI век, л.1 а. Вж.: Описание рукописей Соловецкого монастыря, находящихся в библиотеке Казанской Духовной Академии, ч.1. Казань, 1881, 313–314.

¹⁹ Второто поучение по СПП започва в този текстови вид по най-стария препис (XII в.) на книгата „Лествица” – РГБ. Рум.198. Публикуван откъс вж. **Попова, Т.** Лествица Иоанна Синайского в средневековой славянской письменности. – В: Многократните преводи в южнославянското Средновековие, ИК „Горекс Прес”. С., 2006, 294–295.

²⁰ По РГБ.10, л.106.

²¹ **Копреева, Т. Н.** Неизвестный памятник древнеболгарской книжной культуры „Избор избран от книг Иоанна Лествичника” (Из истории русско-болгарских книжных связей). В: **Копреева, Т. Н.** Немеркнувший свет. Из истории книжных связей Болгарии и России. XI – нач. XIX вв., Изд. „ПИК”, Велико Търново, 1996, 90–111.

²² Става дума за ръкопис от РНБ – сбирка на М.П. Погодин, № 1032, Сборник, XV в.

²³ **Копреева, Т. Н.** Неизвестный памятник ..., с. 97. Извлеченията от „Лествицата” чрез нейния СПП идват от епохата на българския цар Симеон Велики и неговата антология „Златоструй”: „Избор” из сочинений Иоанна Лествичника възник, аналогично „избору” из „Златоструя”, на основе древнеболгарского перевода, одновременно с ним или в достаточно близкий промежуток времени, пока его лексические особенности не претерпели существенных изменений” (с. 98).

²⁴ **Копреева, Т. Н.** Неизвестный памятник ..., с. 105, извадка № 7.

²⁵ В „Изборь...”: **проходаши** (с. 109).

²⁶ В „Изборь...”: **алкан/и**.

²⁷ В „Изборь...”: **окоповаеми**.

²⁸ В РГБ.10 и „Изборь...”: **Аноги видѣхъ**.

²⁹ В „Изборь...” е доб.: **са**.

³⁰ В „Изборь...” липсва.

³¹ В РГБ.10 и „Изборь...”: **своихъ**. В РГБ.10 няма инверсия.

³² В РГБ.10 и „Изборь...”: **любославног/о/**.

³³ Библиотека на Литовската академия на науките (БЛАН) – Вилнюс, ф. 19, № 247, Лествица, полуустав, XVI век, л.126. Вж. **Добрянский, Ф.** Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских, Вильна, 1882, с. 396 Други две сходни по съдържание Лествици” от Супрасълския манастир са във Вилнюс – БЛАН, ф. 19, № 246, XVI в. и в Библиотеката на Хилендарския манастир в Атон (№ 185 от 1530 г.).

³⁴ По използваните минали елови причастия (окончание на –лъ) в началото на 2-о слово. В другата, вероятно втората версия на СПП, те са изместени от минали деятелни причастия с окончание на -въ.

³⁵ Цит. по **Христова, Б., В. Загребин, Г. Енин, Ел. Шварц**, Славянски ръкописи от български произход в Руската национална библиотека - Санкт Петербург. С., 2009, с.83.

³⁶ Текстът може да се възстанови по съвпадаща с F.I.472 „Лествица”: Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий” (НБКМ) – София, № 675, „Слова на Йоана Схоластика, XIV век (водни знаци:1354 г. и 1371 г., писмо полукурсивно, възредко и плавно – Герасимово”, 1о, 184 листа, л. 1а-5а. **Цонев, Б.** Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2, С., 1923, с. 201 и 206. До ръкописа F.I.472 със сходна заставка и сходен текст на житието се доближава старобългарска „Лествица”, №71, 1350–1360 г., л. Забб от сбирката на Дечанския манастир в Сърбия. За „Лествица”, F.I.472 срв. **Турилов, А.А.** К истории тырновского “царского” скриптория XIV в. – В: Старобългарска литература, кн. 33-34, С., 2005, 316–317.

³⁷ Възстановяваме по съвпадаща „Лествица” (НБКМ.675): Л.5а: **Скрижали дѣховны** (Деч.71 добавя: **Посланыѣ. ѿца Іоанна игѣмена Равѣскаго. къ Іоаннѣ достоуваженномѣ Синаискыѣ горы игѣменоу, ѿ Гѣрадовати са л.6б). Іоаннѣ, Іоаннови радовати са** (изразът липсва в Деч.71). **Начало: Вѣсславномоу и равншавѣгльномѣ. ѿцоу ѿцемѣ, и оучителю прѣизащномоу. грѣшныи Іоаннѣ равѣсскыи игоумѣнѣ. ѿ Гѣрадовати са, вѣдаще мы хоуди...** В СПП и НБП заглавието **Скрижали дѣховны** е към Посланието-отговор на препод. Йоан Лествичник.

³⁸ В РГБ.10: **вдовьное**, БРАН.43: **вдовьное помысла**.

³⁹ В РГБ.10 и БРАН.43: **бо**.

⁴⁰ В РГБ.10 и БРАН.43: **множьствоу**.

⁴¹ Липсва в РГБ.10 и БРАН.43.

⁴² РГБ.10, л.2а и БРАН.43, л.9б: **отдаваеѣтъ/отдаеѣтъ вѣка всѣхъ**.